

A HORTOBÁGY.

(«Három év nyeregen» c. tanulmányomból.)

HORTOBÁGY. Úgy vagyunk e névvel, mint sok egyéb szokottsággal, hiszen ezt ismerjük. Legeltető gulyaménes, no meg a híres csárda és délibáb . . . betyárromantika s a modernebbek számára újabban film-szenáriák . . . Azután pár kísérő gesztus a további elgondolásokhoz. Mindezek alapján szép lassan kiderül: dehogy is ismerjük. Még rendszerint annyira sem, mint a Baedekeres idegen, kinek bebotlása a híres csárdába olyan exotikusan komikus valami.

Sok magyar dologgal vagyunk így, ami még a mienk. Nincs kiépítve s kellően megalapozva nemzeti önérzetünk.

* * *

Hogy mi vitt le a Hortobágyra? Ez az irdatlan nagy pusztaság, amiről a nóta azt mondja: «Nincsen annak se' szíle, se' hossza» — régi, mondhatnám gyerekkori szívügyem volt. Valahogy a végtelen szabadság érzetét szimbolizálta képzeitemben a megismerés előtt s ami döntően érdekes: most is, a megismerés után.

Egyébként ott kezdődik a dolog, amikor jó néhány évvel ezelőtt Párisban próbáltam «européerré» edzeni magamat.

Egy szitáló ködös novemberi délután egyedül bandukoltam a «Bois» esőáztatta utain. Olyan melankólikus időforma volt, amikor göthösebb a világ, nyirkosabb a szív s szeszélyes keringéssel hulló levelek ütemezik az elmúlást.

Egyszerre az útfordulóban, keshedt, vézna alak imbolyog előttem. Szinte alakba öntött emberformája a környezetnek. Fekete pincs kalap és a szürke felöltő úgy lógott rajta, mint a ruhafogason. Lerítt róla, hogy a szokatlan gúnya rabja. Úgy is volt. Megismerkedtünk és aztán sokat voltunk együtt. Nippon földje volt hazája s itt Európában festett, vagy írt, vagy mit tudom én, mit csinált; de mindenekfölött figyelt, figyelt és tanult . . .

Valahogy vérünk, mentalitásunk, talán egyéniségünk közös ázsiai eredendője közel hozott bennünket egymáshoz, a két idegenben lődörgőt. De megnyível tudatosabb volt ferdeszemű barátom. Tudta, miért van itt, mit visz el innen s kinek, minek.

Készült haza, mert rákerült a sor, hogy az ősei oltárán a tüzet felgyujtsa, ápolja . . .

Nagy kétségek és keserőségek között árvultam magamban. Hát nekünk már nem lehet ősi oltártüzet gyujtani . . .

* * *

Nincs tiszta fajta, állapítja meg a tudomány. Érthető. Nagy, évezredes keveredések. S bár tiszta «rossz» visszaütések nem ritkák, mégis igaza van a laboratóriumoknak. Azonban: van fajtabéliség. Igen, van szín, forma, hang,

mozdulat . . . kultúra, minden kozmikusság felett. Tehát mentalitásban nyilvánul meg a fajta, a nemzet élete . . . Aki őrzi, ápolja és fejleszti a mentalitásbeli dolgokat — nemzeti életét fejleszti.

De most már mik is azok a nemzeti mentalitásbeli értékek? Itt a sok külső forma, sokszor sallang között, az érzések, megérzések és sejtések eleméntáris — szinte tudatalatti — ereje kell, hogy kormányozza életünket. Kormányozza is. Csak legyünk emberek cselekedni is áserint.

* * *

Ahogy van a művészetnek francia, német, angol, olasz stb. árnyalata, kell, hogy magyar is legyen. Ki kell építeni, gondoltam Párisban . . .
S ez vitt főleg a Hortobágyra.

* * *

Kerestem mindenütt a fajtabéliségemet. Ami úgy, ahogy még romlatlan ösiséget mutat fel. Fel kellett tudatosan fedezni a magam magyarságát. Lerázni minden fölös nyugatiaskodó cafrangot. S mindent, ami nem korszerű s nem lényeg a más oldalon. Ezt a nagy kontemplációs folyamatot hol lehetett volna jobban átélni másutt, mint a Hortobágyon. A hortobágyi szilaj pásztor-ság népe között.

S nem tartott vissza sem a hideg, sem a forróság, nem a szél és kellemetlenségek sorozata; sőt még a nagy magyar úriközöny sem — a kultúrközöny. Elismerés a gyér kivételnek.

Olyan ez a nagy úriközöny, mint a délibáb. Mikor először látod, ahá víz . . . No majd megússzuk, avagy gázoljuk. De azután amint felé tartasz, hogy megbirkózzál véle — tova húzódik. Mi a szösz, hisz ez csak délibáb — ekként örvendezel. De aztán hol itt, hol ott bukkanik föl, terjeng s elveszi a tisztánlátásod, bizonytalanná teszi előrejutásod . . .

* * *

A Hortobágy. Ezer téma, fény, szín, zene és fordulatosság azoknak, kik látnak, hallanak és ismerik az élet szavát — a magyar élet szavát.

Nem kirándulóhely. Itt élni kell. Megélni, átélni dolgokat, történéseket. S ennek ára van. Nagy ára. Idő, idő és idő. Nagy ár, mert itt nem «business» az idő. Átszámíthatlan.

* * *

A «Hortobágy» egyébként összefoglaló név. A Hortobágy folyó után van elnevezve. S ez a folyó pusztában születik s ott is vész el. Most ugyan már nem, mert ásott árok viszi a Körös felé. Maga a puszta sok néven parádézik. A Bágyi erdőségtől, túl Nagyivánon, Nádudvaron terjeng a maga fenségében, mint a tenger. Margitta, Cserepes, Kecskés, Ohat, Mátá, Derzs, Árkusd, Zám-Karinkó, Hort, Kónya, a kunok földje . . . És még sok, érdekes régi név, ma értelmelvesztett ősi szó. Erei, vizei, tócsái, laponyagjai és halmai vannak, különösen a Tiszaszéleken. Órdomb, avagy ősi sírhalom, kelta, avar, hun . . .

Sok népek, vándorlások dübörögtek errefelé, a sejtelmes idők mélyén. Szikes legelő szélében.

Ma gulya, ménes, nyáj, konda, aztán meg ürge, sün, vakond, milliárd bogár, madár, no meg itt-ott ember is a lakója — mellékszerepben. Mert itt uralkodó lény az állatfajta, a maga csordaszellemevel. Hihetetlen, hogy a

városból, falvakból kivert jószág, mily hamar alkalmazkodik a pusztai élet törvényeihez.

* * *

A pásztorság. Remek emberfajta. Magyar fajta. Nagy érdekléssel tanulmányoztam őket különböző keveredéseikben. Van itt tatár, kirgiztól sváb, rác, oláh mindenféle variáció, csodálatos áthasonulásban — tiszta magyar, diadalmas mentalitásban . . .

Megismertem őket. Ittam vizükből, ettem bográcsukból, háltam az egük alatt, ahogy a nóta mondja :

Hortobágyon kivirult az ibolya,
Közepibe' szípen legel a gulya,
Én is gulyás vagyok a Hortobágyon,
Gyepen hállok, nem a paplanos ágyon.

* * *

Megszerettem e népet s rájuk építem fel azt a művészeti törekvésemet, amely magyar is, korszerű is — és hiszem maradandó. Örök-érdekes téma ez a nép, azok számára, kik festői törekvéseikben sem régi, sem új akadémizmusok útvesztőiben nem feneklenek meg.

* * *

Természetesen az emberek lelkéhez férkőzni itt igen bajos. Tartanak a városiaktól. Érthető. De ha tiszta az inged és szándékod, megnyilatkozik benne a romlatlan ázsiai vendégszeretet. S nagy mélységek és magasságok nyílnak meg előtted primitív igazságokban — formákban. Béfogad.

* * *

Barnán válik le a föld az égről. Csillogó harmat szikrázik a rőt avaron. Fázósan bújik össze a birkanyáj a karám enyholdalán. Halványulnak a csillagok a pirkadó égen . . .

Meglódukt a kolomp a vezérürü nyakán, egy hegyeset vakkant Zsuzsi kutya, az öklömnyi fekete szörgubanc, éber öre ő a karámtájnak. Megmozdul a suba is a vasaló oldalában s föltápáskodik Gergő, a bojtár, álmosakat pislantva a süveg alól, erről és arról is nyujtóztatva lapickáját. Megindul az égen a nap. Reggel van, kezdődik a fejés . . .

Lassan, terjengősen fekszik a fény a csillogó gyepre. Ott, távol a ködben egy gulya indul gilingalangolva. Csörren a ló nyakán a csörgő, durrog a karikás, nyomja át a vizen egy csikós a megszaladt lovakat.

Ezer pacsirta égbe röppen.

Ezer fecske szerte suhan.

S az öreg csárda gólyái hangos kepelésbe kezdenek . . .

Nem romantika ez ott a Hortobágyon. Ez ott az élet, az örök, ritmikusan változó valóság . . .

* * *

Es az eső, fú a szél, hull a fárul a levél. Csuha! !

Káromkodik a juhász, hogy a juha szíjel más'. Csuha! !

. . . Szürke minden. Ázott a föld, süpped a szikfok, ázott az ég, még a víz is vizezsebb. Esőfátylon át imbolyog a képe itt is, ott is valaminek. Talán ló, talán ökör. De szűr is lehetséges, melyben valaki cammog, nagy bizalmasságban a vendégmarasztó sárral.

Egy autó is köhög ott. Letévedt a kőútról s elkeseredetten forog egy helyben a pneu vagy félórája. A pesti söfför nem akarja elhinni, hogy az a menkű arasznyi fehér szikfok ilyen szégyent tegyen nem tudom hány cilinderjén. Pedig hát a vége is két ló — inkább tán ökör, aki helyes útba rántja . . . Hiába, itt furcsa mórese van a közlekedésnek . . .

* * *

Egy hatalmas villásszarvú tehén, ősi magyarfajta, meg a borja, cubakolnak előre, nagy igyekezettel. Bozontos hosszú szőrük csapzott, csatakos. Mőgöttük távoli kurjantás, karikásszó. Gyors, éles pattogás. Meglőgtak a tanjáról, ki a szabadságba. Jön értük a gazda.

A folyónál megtorpannak. A tehén tompán bög át, a gulya felé a túlpartra . . . Ott a boldogság, az élet ; mert itt a tavasz, itt a kihajtás ideje. Csak még nem nyílt meg a pusztai legelő, így akarják a kétlábú felsőbb hatalmak.

A tehén hátranéz ; dobog a föld a vágató lovas nyomán, szemében dühös láng lobban és az alig pár hetes borjú egy szökéssel a vízbe veti magát s úszni kezd. Utána az anyja.

Széles a víz. Mély is. Kotorták s kegyetlen nagy a fenéksár. Megesik, béfulnak.

A víz közepén lankad a borjú. Az anyja vissza-visszanéz, majd megfordul, körülússza borját, mintegy bátorítólag s hátraszegzett fejjel diadalmasan érnek a túlpartra.

Aztán neki, harsogóan legelve az áldott friss tavaszi füvet . . .

* * *

Déli rekkenő. Még a tücsök se cirpel, pedig van bőviben. Kicsi is, nagy is. Szürke, fekete és tarka. A sasmadár is szétterpesztett szárnyal, tátott csőrrel liheg a döggödör korhadt fakorlátján.

Nem így a légy. Ördögfajzat, apró, szemtelen, élelmes. Ezer meg ezer. Megülik a háttasom napos oldalát, hasát, fejét, szemét. Véres a keztyűm egy-egy odacsapásra. Mindegy. Nyomban új ezer jön. Éhesebb, szemtelenebb.

A delelő gulya csendesen kérődző jószága be van hintve léggel. Azt hinnéd, fekete okulárét hordanak, úgy üli a szemük táját karikára.

Egyszerre sötét suhanás. Mint egy hatalmas karikás durrog, harsan, majd lecsap a gúlyára a seregély . . .

Szent madár, a Hortobágy szent madara. A bibic, meg a seregély. Ősszel gyakran együtt szállnak. Sok kis pont az égen s közbe egy fekete pacni. Mintha több seregély összefolyna. Így néznek ki együtt.

Szinte a megkönnyebbülés sóhaja száll a gulya felett. Ellepik a jószág fejét, hátát s pusztítják a férget. Nagy áldás. Ha megindul a barom, kísérik a levegőben, földön a feje búbján. Túri, az ő embere, neki szolgál.

* * *

A híres kilenclyukú híd — most száz éves — úgy szalad belé a pusztába, mint egy móló a tengerbe. Porzik a távol sziksarja, szürkésen, ködösen a halk esti szélben. Lappangó sötétség üli meg a mezőséget. Egymás után tűnnek el a halmok, a kunyhók s már csak a hármás kút gémje ágaskodik fel az égre feketén.

Megindul a békaümmögés tarkázva brekegéssel s az ég vörössége összeöllekezik a pusztaszélével arra Ohatkócs felé.

Nagy és szent a csend. Elülnek minden emberi akarások.
Egy csikós kocog be a pusztába s hosszan, vontatottan éneklí :

Hortobágyi pusztán sokat jártam,
Vármegyével sokat találkoztam,
De én ettul nem filtem magamat,
Hogy elfogják világos pej lovamat . . .

A növekvő hold sarlója fehéren rajzolódik a rőt égen s ott rezeg a tocsogós pusztában, mint a lidércfény. Mindjárt az is lebukik. Fejem felett hosszan, bánatosan kiált egy sirály . . .

Álmos homály borul a pusztaságra . . .

Boromisza Tibor.

MA MINDEN FÁJ.

*Ma minden fáj, mar és szúr — Halk meleg hang, bariton.
srófolja két szemem — Mostébredő hitek . . .
s a fent elűzött reszketés Az ajtót — be sem nyitom,
bolyong a térdemen . . . én régen nem hiszek.*

*Ilyen-nagyon egyedül Kint a sötét kék égen
nem voltam még soha, magányom szétmered —
elindulok . . . Kilincsen lelkem egy-egy csillagon
koppanok tétova. lassúan szédeleg . . .*

*Más házában más izlés, S már vár kopott kis szobám:
más színek intenek — idegen ház zuga —
más szőnyege, más ágya, küld sorsom, a mostohám:
s másé a kisgyerek . . . vár a szennyes ruha:*

*Nyugtalanul felállok: Bűnös világ lelkein
Megyek én máshova — szégyenletes mocsok —
tán a gyermekért fájok . . . lélekkel kell lemosni
Barátnőm vár. Oda! s egész éjjel mosok . . .*

*(Torz mesének új hőse:
sanyargatott leány —
mesevégen, messzire
vár az öröm réám . . .)*

Nagy Emma.